

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

งานเขียนประวัติศาสตร์ หรือ ประวัติศาสตร์นิพนธ์ (Historiography) อาจแบ่งออกตามวิธีของการอธิบายอดีตได้เป็น 4 ประเภท คือ นิยายปรัมปรา นิทานพื้นบ้าน ตำนานพงศาวดารและประวัติศาสตร์ ดังรายละเอียดดังนี้¹

1. นิยายปรัมปรา/นิทานพื้นบ้าน

นิยายปรัมปราและนิทานพื้นบ้าน อาจเป็นแบบในการอธิบายอดีตที่เก่าแก่ที่สุดของมนุษย์และมักเกิดขึ้นจากความเชื่ออันมีที่มาจากองค์ความรู้แบบวิญญานนิยม อิทธิปาฏิหาริย์หรือศาสนาแบบพื้นถิ่น และเป็นเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องวีรบุรุษ บรรพบุรุษต่าง ๆ หรือเป็นเรื่องที่ผูกพันกับความเชื่อในอดีตของสถานที่หรือโบราณวัตถุต่างๆ มีลักษณะสำคัญคือเป็นเรื่องความเชื่อที่กลายเป็นเรื่องเก่าที่ดำรงอยู่ และสืบทอดระหว่างรุ่นต่อรุ่นโดยการเล่าด้วยปาก (มุขปาฐะ) มิใช่ด้วยจารีตของการเขียน และส่วนมากเป็นเรื่องที่เล่าสืบทอดมาจากอดีตอันไกลโพ้น จนไม่อาจระบุถึงเวลาที่แน่นอนได้ว่าเหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นเมื่อใด หรือแม้กระทั่งเกิดขึ้นจริงหรือไม่เพราะการเล่าสืบทอดมา มักมีการขยายเรื่องหรือแทรกอิทธิปาฏิหาริย์จนไม่อาจแยกแยะได้ว่า เนื้อหาส่วนไหนเป็นเรื่องจริง ส่วนไหนเป็นเรื่องแต่งเสริมขึ้นมา เช่น คติความเชื่อเรื่องพระร่วง ซึ่งเดิมมีเค้าว่าอาจเป็นบรรพบุรุษที่เป็นพื้นปถุชนท้องถิ่นหนึ่ง แต่ต่อมาจารีตการเล่าได้สร้างให้คติความเชื่อเรื่องพระร่วง ประกอบด้วยอิทธิปาฏิหาริย์เพิ่มขึ้น เช่น คติความเชื่อเรื่องพระร่วงเสกขอมตำดินงให้กลายเป็นหิน เป็นต้น

¹ สุธาสัย ยิ้มประเสริฐ, เอกสารอรรถาธิบายประกอบการสอน มหาวิทยาลัยรังสิต,
บทที่ 2-3.

2. ตำนาน

การเขียนตำนาน เป็นจารีตการอธิบายอดีตที่ก้าวหน้าขึ้นอีกขั้นหนึ่ง ที่สืบเนื่องมาจากนิยายปรัมปรา ซึ่งส่วนหนึ่งของตำนานอาจเกิดขึ้นจากการนำนิทานพื้นบ้าน หรือนิยายปรัมปรา มาเขียนขึ้นใหม่ ด้วยวิธีการของตำนาน แต่อีกส่วนหนึ่ง ตำนานก็มีลักษณะซับซ้อนมากขึ้น เมื่อมีการนำองค์ความรู้ของคติพุทธศาสนาเข้ามาใช้ และเอาระเบียบวิธีของศาสนา มาเป็นวิธีการในการอธิบาย เพราะอิทธิพลของการอธิบายอดีตแบบตำนานก็คือ คัมภีร์พุทธศาสนาที่ตนเอง โดยเฉพาะคัมภีร์ทีปวงศ์และมหาวงศ์ของลังกา ดินแดนที่จารีตการอธิบายอดีตแบบตำนานพัฒนาขึ้นก่อน ก็คืออาณาจักรล้านนาซึ่งมีความรุ่งเรืองของพุทธศาสนามาก ในพุทธศตวรรษที่ 19 - 20 ผู้เขียนตำนานนั้นส่วนใหญ่มักเป็นพระสงฆ์ ตำนานจึงเขียนขึ้นด้วยภาษาบาลี โดยใช้ตัวอักษรไทยยวน หรือตัวเมืองเป็นตัวเขียนตัวอย่างเช่น ตำนานมูลศาสนา โดยพระภิกษุชาวเชียงใหม่ 2 รูป คือ พระพุทธญาณเจ้าและพระพุทฺธพุกาม เขียนเมื่อ พ.ศ. 2060 นอกจากนี้ก็เช่น ตำนานจามเทวีวงศ์และรัตนพิมพ์วงศ์ โดยพระโพธิรังสี เป็นต้น ซึ่งต่อมาตำนานกลุ่มนี้จะเรียกว่า "ตำนานฝ่ายวัด" เนื้อหาของตำนาน จะอธิบายอดีตในแบบ "ประวัติศาสตร์สากลของพุทธศาสนา" นั่นคือการเริ่มต้นเรื่องจากประวัติพุทธศาสนา ตั้งแต่การบำเพ็ญเพียรตามพระชาติในอดีตของพระพุทธเจ้า จนถึงการตรัสรู้บรรลุสัมมาสัมโพธิญาณ การเผยแผ่ศาสนาในอินเดีย ลังกา จากนั้นจึงมาถึงการเผยแผ่ศาสนามายังล้านนา มาถึงสมัยที่เขียนเพื่อพิสูจน์ว่าล้านนา จะเป็นแหล่งประดิษฐานพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนต่อไป เรื่องราวของท้องถิ่น เช่น เชียงใหม่ ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งขององค์ความรู้สากล ของศาสนาอีกประการหนึ่งภายใต้ความรู้แบบพุทธที่เชื่อว่า พระศาสนาจะมีอายุเพียง 5,000 ปี ได้เข้ามาสู่การบันทึกเวลาที่เขียน เพื่อให้รู้ว่าพระพุทธศาสนาส่งมาแล้วกี่ปี อันเป็นต้นกำเนิดของศักราชไทยต่อมา

จารีตตำนานของฝ่ายวัดได้นำมาซึ่งการเกิดของตำนานฝ่ายเมือง คือการนำเอาวิธีการเขียนของตำนาน มาเขียนเรื่องราวของเมือง กษัตริย์ และสถานที่ เช่น ราชวงศ์ปกครอง ตำนานสิงหนวัติ ตำนานเมืองสุวรรณโคตมคำ ตำนานทิงค์วงศ์ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฯลฯ นอกเหนือจากนี้จารีตการเขียนตำนานยังแพร่ไปยังท้องถิ่นอื่น ๆ เช่น ตำนานของพระธาตุนครศรีธรรมราช ตำนานอุรังคธาตุของนครพนม หรือสังคีตยวงศ์ของกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นต้น ตำนานฝ่ายเมืองนี้มักเขียนเป็นภาษาพื้นเมืองนอกจากสังคีตยวงศ์ที่เขียนเป็นภาษาบาลี และยังมีลักษณะร่วมกับตำนานฝ่ายวัด คือ มีเนื้อหาแบบตำนานสากลของศาสนาพุทธเช่นเดียวกัน

อนึ่งแม้ว่าตำนานจะมาจากจารีตของฝ่ายศาสนา แต่จะพบว่าตำนานมักทวนซ้ำที่อธิบาย "ธรรม" ของกษัตริย์อยู่ด้วย เช่น ชินกาลมาลีปกรณ์ อธิบายความชอบธรรมเกี่ยวกับการที่พระเจ้าติโลกราชชิงราชสมบัติมาจากพระเจ้าสามฝั่งแกนผู้เป็นบิดาว่าพระเจ้าสามฝั่งแกนประพฤติผิดธรรม ไม่เลื่อมใสพระพุทธศาสนาคร่ำคร่าแต่สิ่งภายนอก บ้านเมืองจึงเกิดจราจล พระเจ้าติโลกราชจึงต้องเข้ามาฟื้นฟูพระศาสนา ในทานองเดียวกันที่ปรากฏในสังคีตยวงต์ของสมเด็จพระพนรัตน์ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ อธิบายการสิ้นสมัยธนบุรีว่า "บังเกิดบุคคลลามกโกลนมาภายในพุทธศาสนาตั้งนั้น เจ้าพระยาจักรีและเจ้าพระยาสุรสีห์จึงต้องขึ้นปราบดาภิเษกเพื่อ "ระงับพวกอสังฆธรรมทั้งหลาย ปรกาศให้มหาชนได้เกษมสุขแล้ว"

3. พงศาวดาร

พงศาวดาร หรือพระราชพงศาวดาร เป็นเรื่องของกษัตริย์และราชสำนักโดยตรง ในขั้นแรกคำว่า "พงศาวดาร" อาจใช้ในความหมายของเรื่องราวในอดีตโดยทั่วไป เช่น พงศาวดารเหนือเป็นเรื่องเกี่ยวกับนิยายปรัมปราและเรื่องเล่าต่าง ๆ ต่อมาเมื่อมีการใช้คำว่าประวัติศาสตร์แล้วคำว่าพงศาวดาร จึงมีความหมายที่เฉพาะเจาะจงมากขึ้น นั่นคือหมายถึงจารีตในการอธิบายอดีตของราชสำนักศรีอยุธยาและรัตนโกสินทร์ภายใต้องค์ความรู้แบบฮินดูที่ถือว่า กษัตริย์ คือเทพเจ้า คำว่าพงศาวดารนั้นมาจาก พงศ์ + อวตาร ซึ่งหมายถึง เรื่องราวของวงศ์พระอวตาร หรือก็คือพระมหากษัตริย์นั่นเอง ดังนั้นการอธิบายของพงศาวดารซึ่งยึดพระมหากษัตริย์ และพระราชกรณียกิจเป็นแกนกลาง และมุ่งที่จะบันทึกถึงพระราชพิธีต่างๆ เพื่อชี้ให้เห็นความสูงส่งและศักดิ์สิทธิ์ของพระมหากษัตริย์ เนื่องจากพงศาวดารเป็นเรื่องราวของชนชั้นสูง จากการศึกษาที่ผ่านมา ได้มีการแบ่งพงศาวดารที่มีอยู่ในสังคมไทยออกเป็น 2 กลุ่มคือ*

*โปรดดูรายละเอียดในเอกสารอัดสำเนาประกอบของ สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ

3.1 พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ได้แก่ พงศาวดารที่เน้นเรื่องราววงศ์ กษัตริย์กรุงศรีอยุธยา รวบรวมจากปุมโหระ และจดหมายเหตุราชการ กลุ่มพระราชพงศาวดาร กรุงศรีอยุธยาที่ใช้กันมากที่สุด เป็นฉบับที่ชำระในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เช่น ฉบับพันจันทนุมาศ ฉบับพระพนรัตน์ เป็นต้น และต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 ก็ได้โปรดให้มีการชำระ พงศาวดารอีกครั้งหนึ่ง เนื้อหาพงศาวดารที่ชำระใหม่นี้ที่เกี่ยวกับกษัตริย์รัชกาลต่าง ๆ หลังรัชสมัย พระนารายณ์เป็นต้นมา เช่น พระเพทราชา พระเจ้าเสือ พระเจ้าย้ายสระ พระเจ้าเอกทัศเพื่อ ชี้ให้เห็นว่ากษัตริย์เหล่านี้ขาดธรรมในการปกครอง จึงไม่สามารถดำรงอาณาจักรอยุธยาไว้ได้ นอกจากนี้ยังเพิ่มเติมเรื่องราวเกี่ยวกับสมัยรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรที่ทาสสงครามกับพม่า เพื่อ เปรียบเทียบกับการสู้รบกับพม่าของสมเด็จพระนพยุพราชเจ้าฟ้าเอกทัศ และกรมพระราชวังบวร ผู้เป็น ปฐมวงศ์ เป็นต้น

3.2 พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ เขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยเจ้า พระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) เรียบเรียงพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4 จากนั้น สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้เรียบเรียงพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 5

4. ประวัติศาสตร์

ประวัติศาสตร์ เป็นวิชาใหม่ และเป็นการอธิบายอดีตแบบใหม่ ภายใต้ระบบคิดและ จารีตการเขียนแบบตะวันตก อิทธิพลของแนวคิดและการเขียนแบบใหม่พัฒนาขึ้นในสังคมไทย ตั้งแต่ใน สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา โดยเริ่มจากชนชั้นหน้าเป็นกลุ่มแรก เช่น พระบาทสมเด็จพระจอม เกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเริ่มต้นด้วยการเรียบเรียงเรื่องราวเขียนเรื่องตั้งแต่ต้นของอาณาจักรสยาม และคำอธิบายศิลาจารึก ส่งไปพระราชทาน เซอร์จอห์น เบาริง (Sir John Bowring) เมื่อ พ.ศ. 2394 เพื่อเป็นการปูพื้นฐานความเข้าใจเกี่ยวกับอาณาจักรสยามก่อนที่ เซอร์ จอห์น เบาริง จะเข้ามาแก้ไขสนธิสัญญาใน พ.ศ. 2398 จากนั้นก็โปรดให้กรมหลวงวงษาธิราชสนิทเป็นแม่กอง ชำระพระราชพงศาวดาร ซึ่งเรียกว่าพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ต่อมาพระบาทสม เด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเรียบเรียงเรื่องพระราชพิธี 12 เดือน โดยใช่วิธีการค้นคว้า สมัยใหม่ เพื่อที่จะให้เข้าใจว่า พระราชพิธีต่างๆ เหล่านี้มีที่มาอย่างไร ยุคสมัยใด แต่กระนั้น บุคคลที่เด่นที่สุดที่ก่อให้เกิดวิชาประวัติศาสตร์สมัยใหม่อย่างแท้จริง คือ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งเขียนงานประวัติศาสตร์ไว้เป็นจำนวนมาก ที่สำคัญเช่น เรื่องตำนานวังหน้า (2462) แสดงบรรยายพงศาวดารสยาม (2467) ตำนานพุทธเจดีย์สยาม (2469) และ

เรื่องไทยรบพม่า (2471) เป็นต้น ยิ่งกว่านั้นสมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุกาฬ เป็นผู้ริเริ่มให้มีการรวบรวมหลักฐานต่าง ๆ เข้าเป็นชุด ชื่อว่า ประชุมพงศาวดารสยาม เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2451 เป็นต้นมา แม้ว่าสมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุกาฬจะเป็นผู้ผลิตงานด้านประวัติศาสตร์จำนวนมาก แต่พระองค์มิได้ใช้คำว่า "ประวัติศาสตร์" เรียกงานเขียนของพระองค์ หากแต่ยังใช้คำว่า "พงศาวดาร" อยู่จนกระทั่งใน พ.ศ. 2459 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ได้ทรงบัญญัติศัพท์ว่า "ประวัติศาสตร์" ขึ้นมาใช้โดยนำมาจากภาษาอังกฤษว่า "History" อย่างไรก็ดีคำว่า "ประวัติศาสตร์" ถูกนำมาใช้อย่างแพร่หลายแท้จริงหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 เป็นต้นไป การแบ่งงานเขียนตามวิธีการอธิบาย (explanation) ดังกล่าวข้างต้น เป็นกรอบและกฎเกณฑ์ ที่แสดงให้เห็นว่าผู้อธิบายเรื่องราวประวัติศาสตร์หรืออดีตนั้น อธิบายอดีตภายใต้แรงจูงใจตามสภาพของภูมิปัญญาการเมือง เศรษฐกิจและสังคมแห่งยุคสมัยของตน ซึ่ง แฟรง จี. วิลลิสตันกล่าวว่า งานเขียนประวัติศาสตร์ เป็นการแสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมการรับรู้ของมนุษย์ ทั้งนี้เพราะมนุษย์มีความคิดเป็นคุณสมบัติโดยกำเนิดและโดยความคิดนี้มนุษย์ได้สร้างพฤติกรรมต่าง ๆ ขึ้นภายใต้เงื่อนไขของ สภาพแวดล้อมทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม กาลเวลา และประสบการณ์ พฤติกรรมของมนุษย์ในแต่ละสมัย แต่ละสังคมซึ่งแตกต่างกัน งานเขียนประวัติศาสตร์จึงแสดงถึง "ทุกสิ่งที่มีมนุษย์ได้ทำ ได้หวัง และได้รู้สึก"²

² แฟรง จี. วิลลิสตัน, ขอบเขตและความมุ่งหมายของประวัติศาสตร์, ภาณุวิทย์ เกษตรศิริ, สุชาติ สวัสดิ์ศรี (บ.ก.) ปรัชญาประวัติศาสตร์, (กทม. : ไทยวัฒนาพานิช, 2527), หน้า 103-109.

สำหรับในสมัยรัตนโกสินทร์นับตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 6 ผู้สร้าง หรือ ผู้เขียนงานประวัติศาสตร์ ได้ใช้งานเขียนประวัติศาสตร์ที่เรียกว่า "พงศาวดาร" ในการอธิบายอดีตและได้สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดเกี่ยวกับรัฐและกษัตริย์ ทั้งนี้เพราะ

... นักประวัติศาสตร์ของสมัยพงศาวดาร มักจะเป็นบุคคลที่เกี่ยวข้องกับราชสำนักอย่างใกล้ชิด แทนที่จะเป็นบุคคลที่ผูกพันอยู่กับศาสนาโดยตรง ดังเช่น ในสมัยदानน บรรดานักประวัติศาสตร์มักจะเป็นข้าราชการ ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่มีความรู้รับใช้ในราชการ และเขียนงานประวัติศาสตร์ขึ้นมาจากพระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์หรือจากคำสั่งของเจ้านาย เป็นส่วนใหญ่...³

ดังนั้น พระราชพงศาวดารจึงเป็นเรื่องที่ถูกสร้างขึ้นโดยชนชั้นหน้าในราชสำนัก หรือพระมหากษัตริย์เอง โดยอาจมีจุดมุ่งหมายทางการเมืองเพื่อให้เป็นบทเรียน เป็นตำราทางการเมือง การปกครอง ประเพณี ฯลฯ อย่างไรก็ตามเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจสังคม และภูมิปัญญา ก็ส่งผลให้งานเขียนพงศาวดารเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

เมื่อกลับมาพิจารณาคติความเชื่อ (Myth) ซึ่งจะนำมาใช้ศึกษาแนวคิดรัฐและกษัตริย์ ที่ปรากฏอยู่ในงานเขียนประวัติศาสตร์ดังกล่าวพบว่า แต่เดิมนั้นคติความเชื่อเกิดขึ้นจากความกลัว ความต้องการความปลอดภัยในชีวิต ตลอดจนความต้องการสิ่งที่จะจำเป็นในการดำรงชีวิต ดังเช่น เมื่อเกิดสภาวะที่ผิดปกติในธรรมชาติ มักถูกอธิบายด้วยเรื่องราวอันเป็นการกระทำของเทพเจ้า ผีสาง เป็นต้น ซึ่งสภาพเหล่านั้นในปัจจุบันมนุษย์สามารถเข้าใจได้ ด้วยการอธิบายเหตุผลตามหลักวิทยาศาสตร์

³ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ปรัชญาประวัติศาสตร์, เล่มเดียวกัน, หน้า 209.

การศึกษาเรื่อง "Political Myth" ของ เฮนรี ทิวเดอร์ (Henry Tudor)⁴ บนพื้นฐานของศาสตร์สาขาต่างๆ คือจิตวิทยา ภาษาศาสตร์ สังคมวิทยา มนุษยวิทยา และศาสตร์ที่สำคัญที่เขาเห็นมากที่สุด คือ รัฐศาสตร์ อันเป็นศาสตร์พื้นฐานการปกครองบ้านเมือง หรือสังคม มนุษย์ให้มีความเป็นอยู่ดีและมั่นคง โดย เฮนรี ทิวเดอร์ กล่าวว่า ในแต่ละยุคสมัยคติความเชื่อ (Myth) และรัฐศาสตร์เป็นสิ่งที่ควบคู่กัน ผู้นำหรือบรรดาปราชญ์ของแต่ละชุมชนจะสร้างคติความเชื่อ เพื่อจูงใจหรือเป็นสื่อแสดง เพื่อให้เกิดการรับรู้รูปแบบการปกครอง และสร้างความสัมพันธ์ ระหว่างสมาชิกของสังคมในแต่ละระดับ เฮนรี ทิวเดอร์ ได้กล่าวสรุปว่า คติความเชื่อตามความ เข้าใจของเขา คือ

...interpretation of what myth-maker (rightly or wrongly) takes to be hard fact. It is a device men adopt in order to come to grips with reality; and we can tell that a given account is a myth, not by the fact that it is believed to be true and, above all, by the dramatic form into which it is cast....⁵

ซึ่งแปลความได้ว่าคือการตีความสิ่งที่ผู้สร้างคติความเชื่อ(อย่างถูกต้อง หรือไม่ถูกต้อง) เชื่อว่าเป็นข้อเท็จจริง ซึ่งเป็นวิธีการของมนุษย์ที่นำมาใช้เพื่ออธิบายความเป็นจริง, และเราสามารถบอกได้ว่าสิ่งเหล่านี้คือ คติความเชื่อ, ไม่ใช่โดยความจริงที่ว่า ความเชื่อเหล่านั้นถูกเชื่อว่าเป็น เรื่องจริง และเหนือสิ่งอื่นใด โดยในรูปแบบที่เหนือจริงที่ปรากฏ ดังนั้นคติความเชื่อเหล่านี้ จึงได้ ถูกพัฒนาเป็นการสร้างคติความเชื่อ (Myth-Making) ภายใต้อิทธิพลของสังคม ตลอดจนแนวคิด

⁴Tudor, Henry, Political Myth, (London : Mac millan, 1972).

⁵Ibid., p.17.

และภูมิปัญญาที่เปลี่ยนไปโดยส่งผลออกมาในรูปสัญลักษณ์ต่าง ๆ เพื่อกษัตริย์ เพื่อชาติ เพื่อศาสนา เป็นต้น

เช่นที่ ทิวอดอร์⁶ ได้กล่าวอธิบายว่าคติความเชื่อจะเกิดขึ้นเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงสำคัญในสภาพแวดล้อมของสังคมในด้านต่างๆ อันเป็นเหตุผลให้เกิดบรรดาปราชญ์และผู้นำของชุมชน จำเป็นต้องหาเรื่องราวในอดีตเพื่อสร้างคติความเชื่อ (Myth-Making) หรือหาคำตอบที่ดีให้แก่สมาชิกในสังคมของตนในขณะนั้น ดังนั้นการศึกษาคติความเชื่อทั้งหลายจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการเมือง อันเป็นปรากฏการณ์ทางประวัติศาสตร์ และการใช้งานประวัติศาสตร์อธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น การทำความเข้าใจเรื่องที่ได้ดีที่สุดคือ ต้องมุ่งศึกษาสัญลักษณ์* และบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของคติความเชื่อเรื่องต่าง ๆ ที่ได้ถูกสร้างขึ้น

⁶Tudor Henry, Politcal Myth.

* สัญลักษณ์ เขียนได้ 2 แบบ คือ สัญลักษณ์ และ สัญลักษณ์

มานิตย์ นวลละออง ได้อธิบายถึง "สัญลักษณ์" ดังกล่าวว่า หมายถึง สิ่งซึ่งมีความหมาย หมายถึงสิ่งใดก็ได้ สัญลักษณ์จะเป็นตัวแทนของสิ่งที่ต้องการแทนเพื่อตัวแทนของสิ่งที่ต้องการหมายถึง โดยทั่วไปแล้วสัญลักษณ์จะให้ความหมายที่เกี่ยวข้องกับจิตใจของมนุษย์ในลักษณะของอารมณ์ ที่ศนคติ ความเชื่อ ดังนั้นสัญลักษณ์จึงถูกสร้างให้มีหน้าที่เสมือนสิ่งที่สร้างความเชื่อและได้รับสมญาว่า เป็นโลกของคติความเชื่อ (Myth) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางการเมือง ซึ่งมักจะมีเรื่องสำคัญ ๆ หลายเรื่องที่มีที่มาไม่ชัดเจน เช่นเรื่องเกี่ยวกับรัฐและกษัตริย์ว่าคืออะไรมีจุดกำเนิดอย่างไร มีหน้าที่อะไร และควรจะเป็นอย่างไร เรื่องดังกล่าว แม้จะมีความไม่แน่นอนชัดเจน มีลักษณะเคลือบคลุมกำกวม แต่ก็ เป็นสิ่งที่มีพลังอย่างสูงในการชักจูงอารมณ์ ให้เกิดสื่อยตาม สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ จึงเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อ (Myth) ซึ่งจะหาให้เรา ยึดถือ เชื่อถืออย่างมั่นคง และมีการถ่ายทอดกัน ไปยังกลุ่มบุคคลต่าง ๆ สืบทอดกันไปเป็นรุ่น ๆ ทั้งนี้เพื่อให้บุคคลในสังคมเกิดความเชื่อถือ และรักษาเรื่องราวเหล่านี้ร่วมกัน ในลักษณะนี้

(Henry Tudor) จึงมองว่าการเมืองเป็นเรื่องของคติความเชื่อที่สืบทอดต่อกันมา (Mythical) ซึ่งมีจุดเน้นอยู่ที่สภาวะอารมณ์ และสภาวะของความหลงใหลที่ครอบงำมนุษย์อยู่ เมื่อพิจารณาการเมืองในมิติสัญลักษณ์ มนุษย์ก็จะเป็นผู้สร้างสัญลักษณ์ทางการเมืองเพื่อสนับสนุนความต้องการของตน อ้างจาก มานิตย์ นวลละออ, สัญลักษณ์ทางการเมืองไทย: ศึกษาเฉพาะกรณีการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองในสมัย รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2481-2487) วิทยานิพนธ์ดุขยบัณฑิต, แผนกการปกครอง, คณะรัฐศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533, หน้า 3-4.

(explanation) แล้ว ก็คือ ส่วนหนึ่งของการอธิบายอดีตของสมัยจารีตนั่นเอง ทั้งนี้จากการอธิบาย Mythology ในหนังสือ Encyclopedia Americana เล่มที่ 19 ได้กล่าวว่า Mythology คือ การศึกษาเกี่ยวกับนิทานปรัมปรา นิทานพื้นบ้าน และบรรดาสรรพตำนานที่สร้างจากคติความเชื่อทั้งหลาย ซึ่งเป็นเสมือนสัญลักษณ์ ที่อยู่บนพื้นฐานของความจริง ภายในสังคมที่มีอิทธิพลของประเพณี การบอกเล่าโดยทั่วไปนิทานปรัมปรา นิทานพื้นบ้าน ที่สร้างขึ้นจากคติความเชื่อ (Myth) คือสิ่งที่เกี่ยวข้องกับ ความเป็นไป และเหตุการณ์พิเศษ ซึ่งนับเป็นหนึ่งในบรรดาข้อมูลที่มีค่าของแรงจูงใจ จากวรรณคดี ละคร และศิลปะที่เผยแพร่ไปสู่โลกภายนอก

ดังนั้นจากข้างต้น คติความเชื่อก็คือส่วนหนึ่งในการอธิบายอดีตในงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ (Historiography) ที่แสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมการรับรู้ของมนุษย์ ทั้งนี้เพราะมนุษย์มีความคิดหรือปัญญาเป็นคุณสมบัติโดยกำเนิด และโดยความคิดนี้ มนุษย์ได้สร้างพฤติกรรมต่าง ๆ ขึ้นภายใต้เงื่อนไขของสภาวะแวดล้อม ทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม กาลเวลา รวมทั้งประสบการณ์พฤติกรรมของมนุษย์ในแต่ละสมัยแต่ละสังคมจึงแตกต่างกัน เมื่อกล่าวถึงพฤติกรรมมนุษย์ซึ่งไม่เพียงแต่หมายถึงสิ่งที่มนุษย์ได้กระทำเท่านั้น แต่ยังต้องพิจารณาถึงทุกสิ่งที่มนุษย์ได้ทำ ได้คิด ได้หวัง และได้รู้สึก

* ปรีดา เฉลิมเผ่า กอฉันทกุล ได้อธิบายความหมายของคำว่า Myth 2 ประการ คือ

1. เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติต่าง ๆ ในยุคดึกดำบรรพ์ซึ่งสังคมที่ไม่มีตัวอักษรถือว่าเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริง และมักจะเกี่ยวข้องกับกำเนิดของปรากฏการณ์ธรรมชาติ และประเพณีของสังคมนั้น ๆ

2. บุคคล สิ่งของหรือเรื่องราวที่เป็นเรื่องสมมุติ หรือเรื่องที่เกิดขึ้นไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่ามีจริง ๆ นี้มีมากมายหลากหลายและมีความสับสนปนกัน อันเป็นการแสดงให้เห็นว่า คติความเชื่อเรื่องพระร่วงเป็นเรื่องที่เป็นความเชื่อร่วมกันแพร่หลายทั่วไป ของบุคคลทุกระดับในอดีต อ้างใน ปรีดา เฉลิมเผ่า, กอฉันทกุล, เค้าโครงความคิดในการศึกษานิยายปรัมปรา, วารสารธรรมศาสตร์, 14 (มิถุนายน, 2533), หน้า 45-80.

เมื่อมาพิจารณาในคติความเชื่อในเอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ที่มีก่อนหน้าสมัยรัตนโกสินทร์ และในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ปรากฏว่าเรื่องราวเกี่ยวกับคติความเชื่อเรื่องพระร่วง นอกจากนี้คติความเชื่อเรื่องดังกล่าวยังปรากฏในเอกสารหลักฐานของพม่า-มอญ เขมร อีกด้วย⁷ เมื่อพิจารณาถึงคติความเชื่อในเอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์ซึ่งมีก่อนหน้าสมัยรัตนโกสินทร์ จะพบว่าเรื่องราวเกี่ยวกับคติความเชื่อเรื่องต่าง ๆ มากมาย อาทิเช่น พระยาแกมขุนบรม พระเจ้าอุทอง พระร่วง เป็นต้น ทั้งนี้ที่เลือกศึกษาคติความเชื่อเรื่องพระร่วงสืบเนื่องมาจากคติความเชื่อเรื่องพระร่วงได้ปรากฏอยู่ในจารีตการเขียน และการอธิบายประวัติศาสตร์ไทยมาช้านาน อีกทั้งยังพบว่าเอกสารหลักฐานของพม่า-มอญ เขมร ได้ปรากฏคติความเชื่อเรื่องพระร่วงด้วย นอกจากนี้คติความเชื่อเรื่องพระร่วงยังสามารถดำรงอยู่ในสังคมไทยทุกสมัยโดยจะพบว่า "พระร่วง" เป็นคติความเชื่อวีรบุรุษในอุดมคติ ซึ่งอาจตรงหรือไม่ตรงกับกษัตริย์ของราชอาณาจักรสุโขทัยก็ได้ แต่พระร่วงในอุดมคตินี้เป็นโอรสของกษัตริย์กับนางนาค ซึ่งแสดงว่า มีสิทธิ์เป็นเจ้าของแผ่นดิน เนื่องจากนาคเป็นราชาของแผ่นดิน พระร่วงนั้นเติบโตแบบชาวบ้าน ไม่เหมือนโอรสกษัตริย์โดยทั่วไป พระร่วงเป็นผู้ที่มีบุญญาธิการมากมีวาจาสิทธิ์และมีปัญญา (โปรดดูรายละเอียดในบทที่ 2) ทำให้สามารถตั้งวงศ์กษัตริย์ได้

ดังนั้นการศึกษาวិเคราะห์ในวิทยานิพนธ์นี้ จึงเลือกคติความเชื่อเรื่องพระร่วงขึ้นมาเพื่อศึกษา ทั้งนี้พบว่าเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พยายามฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมที่สืบเนื่องมาจากสมัยกรุงศรีอยุธยาในทุก ๆ ด้าน รวมทั้งการสร้างโลกทรรศน์ใหม่แห่งยุคสมัยของพระองค์ ซึ่งปรากฏในงานเขียนประวัติศาสตร์ เช่น พระราชพงศาวดาร ซึ่งโปรดให้มีการชำระขึ้นใหม่ คติความเชื่อเรื่องพระร่วงเป็นเรื่องหนึ่งที่ได้รับการรวบรวมขึ้นใน "พระราชพงศาวดารเหนือ" โดยมีเนื้อหาสาระของคติความเชื่อว่าด้วย "ผู้มีบุญ" ซึ่งผู้มีบุญได้แก่ บุคคลที่มีบุญบารมีสะสมอยู่ในตนเอง แล้วแสดงออกเป็นอำนาจบันดาลความเป็นไปต่าง ๆ นานา ในหลายกรณีว่าบุญบารมีจะแสดงออก

⁷ โปรดดูรายละเอียด ใน มนต์ชัย เทมัวร์โรปรกรณ์, พลิกประวัติศาสตร์สุโขทัย,

(กทม. : เจ้าพระยาการพิมพ์, 2526), หน้า 30-52.

มา บุคคลผู้ใดอาจจะต้องเผชิญกับความยากลำบาก หรือการทดสอบอย่างแสนสาหัส การบรรลุผลบุญก็มีทั้งแบบเทวดาช่วย และโดยการบรรลุด้วยความสามารถของตนเอง เช่น เทพเจ้าต่าง ๆ หรืออาจจะมาจากพุทธทำนาย และความเชื่อมโยงถึงพระพุทธเจ้าในทางใดทางหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม คติความเชื่อเรื่องพระร่วง ตามหลักฐานเอกสารดังกล่าวข้างต้น ก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ ดังเช่น รัชกาลที่ 4 ได้พบหลักศิลาจารึกหลักที่ 1 และหลักศิลาจารึกเรื่องภาษาเขมร วัดป่ามะม่วง แนวคิดและสาระเกี่ยวกับคติความเชื่อเรื่องพระร่วง ซึ่งถูกอธิบายตามความเหมาะสมของหลักศิลาจารึกว่า "พระร่วง" หมายถึง พ่อขุนรามคำแหงพระยาลิไทกษัตริย์สุโขทัย ผู้ซึ่งมีลักษณะมนุษย์บุรุษ มีไอศวรรย์ที่เห็นบุญบารมี หรือมีวาจาดีศักดิ์สิทธิ์อีกต่อไป นอกจากนั้นคติความเชื่อเรื่องพระร่วงได้กลายเป็นสัญลักษณ์ ในการสร้างคติความเชื่อระดับชาติในสมัยรัชกาลที่ 6 คือ เป็นตัวแทนสถาบัน ชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ ดังจะพบว่าคำว่า "พระร่วง" ได้ถูกนำมาตั้งชื่อพระพุทธรูปคือ พระร่วงโรจนฤทธิ์ ซึ่งประดิษฐานอยู่ องค์พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม อีกทั้งจะพบว่าเรื่องราวของคติความเชื่อเรื่องพระร่วง ได้รับการนำมาตีพิมพ์เป็นบทละครปลุกใจโดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 หลายเรื่อง คติความเชื่อเรื่องพระร่วงในงานเขียนประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 1-6 (พ.ศ. 2325-2468) สามารถสะท้อนให้เห็นว่า บรรพบุรุษของสังคมในสมัยรัตนโกสินทร์ ได้ทำ ได้คิด ได้หวัง และรู้สึกอย่างมีความแตกต่างกันหรือมีการปรับเปลี่ยนอย่างไรบ้างภายใต้บริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละรัชกาล ทั้งนี้เพราะคติความเชื่อเรื่องพระร่วงได้มีการนำมาบันทึก ในงานเขียนประวัติศาสตร์ไทยอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังเป็นเสมือนสัญลักษณ์ที่อยู่บนพื้นฐานของความจริงภายใต้สังคมที่มีการบอกเล่ามาตั้งแต่โบราณ ถ้ามองจากสังคมภายนอก อาจพบว่าคติความเชื่อเรื่องพระร่วงดูเหมือนเป็นเรื่องไม่น่าเชื่อถือ แต่ในสังคมไทยคติความเชื่อเรื่องพระร่วงได้รับความเชื่อถือศรัทธาอย่างยิ่ง ดังนั้นการศึกษา คติความเชื่อเรื่องพระร่วงในการเขียนประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2325-2468) จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจ

สมมติฐาน

วิวัฒนาการของคติความเชื่อเรื่องพระร่วงที่ปรากฏในงานเขียนเชิงประวัติศาสตร์ ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2325 - 2468) สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของแนวคิดเกี่ยวกับรัฐ และกษัตริย์ จากสมัยจารีตมาสู่สมัยรัฐชาติ

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิวัฒนาการของคติความเชื่อเรื่องพระร่วง ที่ปรากฏในงานเขียนประวัติศาสตร์ไทย ภายใต้บริบททางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2325- 2468)
2. เพื่อศึกษาการนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับรัฐและกษัตริย์ในงานเขียนเรื่องพระร่วง ซึ่งมีเป้าหมายต่อการสร้างการรับรู้ แก่สมาชิกในสังคม

ขอบเขตของการศึกษา

1. ศึกษาเฉพาะคติความเชื่อเรื่องพระร่วง ที่มีปรากฏในงานเขียนประวัติศาสตร์ไทย ตั้งแต่ รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาล 6 (พ.ศ. 2325-2468) โดยศึกษาจากหลักฐานต่างๆ เท่าที่ปรากฏในระยะเวลาที่ศึกษา
2. การกำหนดระยะเวลาที่ศึกษาจากรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2325-2468) เนื่องจากเห็นว่าระยะเวลาดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้น ที่พบว่าเรื่องราวของพระร่วงได้รับการรวบรวมขึ้นอย่างเป็นทางการ ตลอดจนมีการชำระและต่อเติมขึ้นใหม่อย่างสืบเนื่อง

วิธีการค้นคว้าและดำเนินการวิจัย

การค้นคว้าและการวิจัยของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ได้ใช้แนววิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) เป็นหลักและหาเสนอในรูปของการพรรณาวเคราะห์ (Analytical Description) โดยใช้ข้อมูลทั้งที่เป็นเอกสารชั้นต้น อันได้แก่หลักฐานทางประวัติศาสตร์ ผลงานของนักประวัติศาสตร์ทั้งหลายและเอกสารชั้นรอง เช่น วิทยานิพนธ์ บทความในวารสาร ซึ่งค้นได้จากแหล่งค้นคว้าต่าง ๆ เช่น หอสมุดแห่งชาติ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ สถาบันวิทยบริการ สำนักหอสมุดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สำนักหอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เป็นต้น

ความสำคัญหรือประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้มองเห็นวิวัฒนาการ ของคติความเชื่อ เรื่องพระร่วงที่ปรากฏในงานเขียนประวัติศาสตร์ไทย ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2325 - 2468) ภายใต้อิทธิพลทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ในแต่ละรัชกาล
2. ทำให้มองเห็นพัฒนาการของงานเขียนประวัติศาสตร์ อันเป็นผลสะท้อนจากวิวัฒนาการของคติความเชื่อเรื่องพระร่วง